

konima gotovo da i nema opsežnijih filozofijskih prikaza djela Alberta Velikog u nas. Utoliko se opravdanijim čini onda i ovo izdanje Albertovih djela s opsežnim uvodom koji informira o jednom, u povijesti filozofije nezaobilaznom misliocu, čija je poznatost i prisutnost u nas u očitoj disproporciji s njegovim značenjem i zaslugama za razvoj europske filozofije. Nadasve je značajno što i sam autor kao jedan od temeljnih motiva svoga rada (koji uz prijevode kraćih Albertovih tekstova donosi i neke dokumente što se odnose na Albertov životopis) navodi želju da njime potakne na daljnja istraživanja Albertova djela u nas. Bez obzira na to što je Albert kao teolog bio obrađen u znatno većoj mjeri negoli kao filozof, ipak se čini da ni na tom polju stupanj obrađenosti ne odgovara njegovu stvarnom značenju. A Tomo Vereš u svojoj ocjeni značaja i značenja Alberta Velikog posebno upozorava na činjenicu da je, bez obzira na to što je Albert (u tom pogledu posve moderno nastrojen) insistirao na upućenosti znanstvene teologije, koja teži za spoznajom Boga, na filozofiju i prirodnu znanost, on ipak primarno teolog. Pritom valja upozoriti na njegovu donekle specifičnu koncepciju teologije kojom on na neki način anticipira renesansnu koncepciju. On nju, naime, ne poistovjećuje isključivo s kršćanskom teologijom već je poimlje u širem smislu kao teologiju »usadenu u narav čovjekovu«. Po njemu, zapravo, čitav svijet jest »govor o Bogu«, »pripovijedanje Boga«, dakle teo-logija. U svemu što jest, u svakom stvorenju prepoznaje on tragove Boga (vestigia Dei) i u svemu se, po njemu, otkriva Bog kao »dobro nad dobrima«.

Što se pak tiče prijevoda Albertovih autentičnih djela objavljenih u ovom izdanju, može se ponajprije konstatirati kako je dragocjeno što je paralelno objavljen i latinski tekst zbog mogućnosti usporedbe i procjene adekvatnosti ponuđenih rješenja. Autor prijevoda donosi, naime, u svom vrlo dobrom prijevodu i neka, za određene standardne filozofijske pojmove u nas neuobičajena rješenja (na primjer »oblikovnica« za »forma« itd.), koja detaljno obrazlaže u bilješkama.

U svakom slučaju ovo dragocjeno izdanje djela Alberta Velikog treba shvatiti onako kako ga shvaća i autor, tj. kao izazov za nova istraživanja Albertova djela, njihove recepcije u Hrvata te kao poziv na prevodenje preostalih njegovih djela. A Albert, taj skromni dominikanski propovjednik, utemeljitelj (sve)učilišta u Kölnu i sam sveučilišni profesor, koji je posvud i svagda »navijestao poruku mira i spasenja« i koji je u svakom pogledu bio Veliki, uistinu to zaslužuje.

ERNA BANIĆ-PAJNIĆ

Toma Akvinski, Opuscula philosophica, sv. I, priredio i preveo Augustin Pavlović, O.P., »Demetra«, Zagreb, 1995.

U Filozofskoj biblioteci Demetra pod naslovom *Opuscula philosophica, sv. I* objavljene su u dvojezičnom izdanju (hrvatski i latinski) tri manje rasprave Tome Akvinskog: »O jednosti uma«, »O odijeljenim bivstvima« i »O gibanju srca« – što će svakako doprinijeti boljem filozofskom i filološkom poznavanju misli Tome Akvinskog u nas.

U Hrvatskoj se interes za mišljenje Tòme Akvinskog održavao pretežno u teološkim krugovima – kako se to može razabrati iz bibliografije radova o Tòmi Akvinskom od 1879 do 1980 (na tlu bivše Jugoslavije) objavljenoj u knjizi: Tòma Akvinski, *Izabrano djelo* (izabrao i priredio Tomo Vereš), Zagreb, 1981. Izvan tog interesa treba spomenuti knjigu: Tòma Akvinski, *Izbor iz djela*, sv. I i II, Zagreb, 1990 (izbor, redakcija i predgovor Branko Bošnjak, preveli: Veljko Gortan i Josip Barbarić) u kojoj su izvaci iz nekih Tòminih djela (uglavnom iz *Summa theologiae* i *Summa contra gentiles*) razvrstani prema suvremenoj sistematici filozofskih problema, a u predgovoru je dana povijesnofilozofska interpretacija Tòmina mišljenja i prijevod: Tòma Akvinski, *O biću i suštini* Vladimira Premeca koji je objavljen u Beogradu 1973. Ali budući da je Vladimir Premec bio zagrebački đak, njegov prijevod (osobito terminologija) i predgovor izražavaju neke tendencije tadašnje zagrebačke filozofske škole. Općenito prijevodi djela Tòme Akvinskog do 1990. vrlo su rijetki i uglavnom su to teološke teme objavljene u periodici. Iznimka je već prije spomenuti izbor koji je priredio Tomo Vereš: Tòma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 1981. u kojem je dan izbor i iz filozofskih i iz teoloških Tòminih spisa (djelomično i paralelno latinski i hrvatski), ali je naglasak ipak na teološkoj tematici. U novije vrijeme objavljeno je u Hrvatskoj više prijevoda djela Tòme Akvinskog. Treba spomenuti knjigu: Tòma Akvinski, *Država*, Zagreb, 1990. u kojoj je Tòmo Vereš s latinskog preveo i komentirao Tòmine tekstove koji tematiziraju politička pitanja. U knjizi: Tòma Akvinski, *Razgovor s pravoslavcima i muslimanima*, Zagreb, 1992. Augustin Pavlović preveo je Tòmine teološke polemičke spise protiv pravoslavnih i muslimana. Tu treba posebno istaknuti povijesnofilozofski uvod i komentar kojim se ističu svi prijevodi i izdanja Augustina Pavlovića. Najveći je poduhvat svakako prijevod i paralelno latinsko-hrvatsko izdanje: Tòma Akvinski, *Suma protiv pogana*, sv. I i II, Zagreb, 1993. i 1995. koji je priredio i preveo također Augustin Pavlović.

Opuscula philosophica, sv. I donosi paralelno u hrvatskom prijevodu i latinskom izvorniku tri manja Tòmina spisa: »O jednosti uma«, »O odijeljenim bivstvima« i »O gibanju srca« opremljena primjernim kritičkim komentarima.

Spis »O jednosti uma« napisao je Tòma protiv učenja Averroesa i latinskih averoista prema kojemu je pasivni ili, kako to prevodilac prevodi, primalački um (*intellectus*) odvojena supstancija i jedna za sve ljude. Spis je izravno usmjeren protiv učenja Sigera iz Brabanta, tadašnjeg profesora na Filozofskom fakultetu u Parizu. Značenje tog spisa, međutim, nadilazi značenje jedne onovremene polemike i Tèmpierove osude averoističkog aristotelizma, jer Tòmino tumačenje otvara mogućnost usklađivanja Aristotelove filozofije s poučcima kršćanske vjere, te tako predstavlja temelj onoga što se u povijesti filozofije naziva *interpretatio christiana* Aristotela.

U uvodu uz paralelni prijevod spisa raspravlja izdavač i prevoditelj Augustin Pavlović o autentičnosti i naslovu djela, o predmetu i planu, o vremenu nastanka i kontroverziji Tòme i Sigera iz Brabanta, o povijesnoj važnosti djela, rukopisima, tiskanim izdanjima i prijevodima, te o osnovi za kritičko izdanje. To predstavlja svakako vrlo koristan uvod i pripremu za čitanje i razumijevanje Tòmina teksta. Latinski tekst donesen je prema izvorniku: Sancti Thomae de Aquino *Opera omnia*, T. XLIII. Cura et studio Fratrum Praedicatorum. Editori di San Tommaso, Santa Sabina (Aventino), Rome 1976, str. 243–314. Prije teksta navedene su češće upotrijebljene kratice u komentarima. Prijevod je vrlo blizak izvorniku, ali ujedno razumljiv i čitak (o izboru nekih termina moglo bi se ipak raspravljati), a obilno je opremljen bilješkama. Te bilješke izuzetno su važne za temeljitije razumijevanje

teksta i njegove recepcije i u osnovi su povijesnofilozofskog i filološkog karaktera te ukazuju na dugo i pomno prevoditeljevo bavljenje Tomininim tekstom, ne samo u smislu interpretacije Tomina shvaćanja nego također u smislu istraživanja kako izvora tako i kasnijeg života teksta.

Drugi tekst »O odvojenim bivstvima« opremljen je jednako temeljitim i čitatelju korisnim znanstvenim aparatom kao i prvi. Prije teksta navedene su najčešće upotrebljavane kratice, a latinski tekst donesen je prema izvorniku: Sancti Thomae de Aquino *Opera omnia*, T. XL, pars D-E. Cura et studio Fratrum Praedicatorum. Editori di San Tommaso, Santa Sabina (Aventino), Roma, 1969, str. 6–80. Cjeloviti naslov djela glasi: »O anđelima ili odvojenim bivstvima posvećeno bratu Reginaldu iz Piperna«, a prevoditelj i priređivač određuje ga kao filozofsko-teološki spis. Toma, naime, započinje raspravljanje razmatranjem o tome što su o duhovnim, tj. odvojenim bivstvima mislili Platon i Aristotel. Taj dio prevoditelj određuje kao eminentno filozofski. Nadalje razmatra Toma kršćansko učenje i novoplatoničku tradiciju i taj je dio očito pretežno teološkog karaktera. Iz suvremenog povijesnofilozofskog horizonta teško možemo raspravljanje o anđelima odrediti kao filozofsku tematiku aristotelizma ili Aristotela. No, u tom Tominu djelu možemo pratiti kojim misaonim putovima kršćanska teologija pribavlja sebi elemente filozofske tradicije s namjerom i u svrhu korištenja racionalnog aparata za izlaganje i obrazlaganje sadržaja svojeg vjerovanja. U tom je smislu ovo djelo zaista paradigmatično i od velikog povijesnofilozofskog značenja.

Treći, po opsegu najmanji, spis: »O gibanju srca« opremljen je jednako temeljitim znanstvenim aparatom kao i dva prethodna, a prema izvorniku: Sancti Thomae de Aquino' *Opera omnia*, T. XLIII. Cura et studio Fratrum Praedicatorum. Editori di San Tommaso, Santa Sabina (Aventino), Roma, 1976, str. 95–130. Taj spis odudara od dva prethodna utoliko što se u njemu ne raspravlja o graničnim filozofsko-teološkim pitanjima, nego se razmatra jedna tema u okviru peripatetičke filozofije prirode ili fizike. A peripatetička je fizika dio peripatetičke filozofije koji danas ponajviše i općenito važi kao nadvladan, prošli, neistinit ili besmislen s obzirom na predmet i metode moderne prirodnoznanstvene fizike. Taj stav (koji je neosporan usporedi li se matematička egzaktnost i efikasnost peripatetičke i moderne fizike) rezultirao je, međutim, potpunom nezainteresiranošću i konačno nepoznavanjem tematike i smisla peripatetičke fizike. Stoga objavljivanje tog Tomina spisa omogućava pogled na jednu zaboravljenu tematiku i metodologiju te time možda otvara mogućnost za njezinu reinterpetaciju.

U spisu »O gibanju srca« raspravlja Toma o tome je li gibanje srca prirodno, tj. takvo da proizlazi iz same prirode srca (osjetilnog bića) ili prisilno, tj. takvo da je potaknuto ili uzrokovano od nekog uzroka (koji nije srce samo, tj. njegova vlastita narav). Pitanje se postavlja u horizontu peripatetičke filozofije koja gibanje načelno dijeli na prirodno i nasilno ili mimo prirode. Toma polemizira sa suprotnim mišljenjima i dokazuje da je gibanje srca prirodno jer nije po odluci ili hotimično, nego neovisno o volji. No, iako je gibanje srca prirodno, a ne nasilno, to ne znači da je neuzrokovano. Osjetilna duša uzrokuje gibanje srca ukoliko predstavlja formu i prirodu osjetilnog bića. Prirodno gibanje nije *samo od sebe* (automatsko), nego je pokrenuto sebe pokretanje, tj. gibanje je prirodno ako je sama forma bića uzrok njegova kretanja. Duša kao forma osjetilnog bića uzrok je prirodnog (nehotičnog, tj. ne-voljnog) gibanja srca i zato se gibanje srca mijenja prema spoznajama i afekcijama duše. Toma daje sljedeći primjer: težnja za osvetom je forma, srdžba je afekcija

duše koja dovodi do promjene gibanja srca (ključanje krvi, vrućica oko srca), a srce je disponirano da odgovarajući reagira na srditost. Nije, međutim, promjena gibanja srca uzrok srdžbe. Vidimo da ta Tomina rasprava o gibanju srca nikako ne pridonosi medicinskoj spoznaji krvotoka ili rada srca. No, ona u tom pravcu nije ni usmjerena, niti ima u vidu medicinske fenomene. U horizontu diobe kretanja na ono prirodno i ono nasilno gibanje se srca kao nehوتيčno, tj. ne-voljno utvrđuje kao prirodno kretanje. Pritom se ipak ne može reći da to gledanje ne dohvaća ništa ili ništa bitno. U vidokrugu podjele na prirodno i nasilno kretanje (koja je s prirodno-nanstvenog stajališta besmislena, ali kao fenomen u razlikovanju voljnog i ne-voljnog kretanja prisutna) uočava i određuje Toma jedan psihosomatski fenomen, tj. utjecaj psihičkog stanja na promjenu gibanja srca. Za to zapažanje moglo bi se reći da je banalno da u Tomino vrijeme nije bila razmatrana i druga opcija, tj. da vrućica oko srca uzrokuje srdžbu.

Kao tematiziranje jednog pitanja peripatetičke fizike Tomina spis »O gibanju srca« svakako treba odrediti kao filozofski pri čemu je najvažnije fiksirati različitost predmeta u peripatetičkoj i novovjekovnoj fizici.

Na kraju ovog izdanja Tominih *Opuscula philosophica* dodan je *Index nominum*, popis najvažnijih imena koja se spominju u Tominu tekstu i *Index rerum notabilium*, indeks važnijih pojmova – na latinskom. Kako se radi o dvojezičnom izdanju, možda je trebalo dati i hrvatski popis važnijih termina što bi pomoglo čitatelju koji ne zna latinski i olakšalo bi i obogatilo rad na istraživanju hrvatske filozofske terminologije. Na kraju je tiskan i *biblijski indeks*, popis mjesta iz Biblije koja Toma navodi u svom tekstu.

Općenito se može reći da je ovo izdanje besprijeckorno opremljeno filološkim i znanstvenim aparatom, no lociranje Tomina mišljenja u horizontu suvremenih povijesno-filozofskih studija nije posebno tematizirano.

Knjiga je opremljena i likovnim materijalom, fotokopijama nekih Tominih autografa i slikama koje prikazuju filozofski život Tomina doba i njegovo sudjelovanje u njemu. To pridonosi živosti i zanimljivosti knjige.

Za prijevod se može svakako reći da je vrlo dobar, blizak izvorniku i ujedno lako razumljiv što je, a to je svakom prevoditelju dobro poznato, vrlo teško, nekad i nemoguće postići. Jednostavnost i misaona preciznost Tomina teksta to čini mogućim.

Zaključno treba reći: Ova je knjiga značajni kulturni događaj te uzor i primjer kako bi trebalo izdavati klasične, srednjovjekovne i renesansne filozofske tekstove.

MIHAELA GIRARDI KARŠULIN